

Ruxandra MOAȘA NAZARE

CENZURA ȘI „GAZETA TRANSILVANIEI“ ÎN ANII 1943-1944 STUDIU DE CAZ

Lipsa de libertate a cuvântului și gândirii a stârnit interesul și reflecția intelectualilor români cu atât mai mult cu cât în evoluția noastră istorică am cunoscut numeroase regimuri autoritare și dictatoriale. În ultimii ani tema s-a aflat în centrul preocupărilor, beneficiind de volume de sinteză. Printre acestea se cuvin menționate excelenta lucrare documentată a lui Marian Petcu și microsinteza lui Adrian Marino¹, o încercare meritorie de cuprindere și exegeză a aspectelor cenzurii în România de-a lungul istoriei.

În istoria cenzurii românești interbelice anul 1933 a marcat un reper. Urmare a grevelor din februarie 1933, presa de stânga este supravegheată atent. Asasinarea primului-ministru I. G. Duca a atras măsura reintroducerii cenzurii. Ziarele de extremă dreapta, precum *Calendarul* și *Cuvântul*, au fost suspendate. Constituția promulgată de Regele Carol al II-lea în februarie 1938 adaugă noi restricții în comunicarea ideilor și opiniilor în presă. Regimurile ulterioare au însemnat o radicalizare a cenzurii. Ministerul Propagandei elaborează textul directivelor oficiale prin departamentul Normativului și controlează presa integral prin serviciile de cenzură. În ciuda durităților regimului cenzurii, statul permitea un anumit spațiu de exprimare liberă.²

Lucrarea noastră studiază cenzura în cazul unui ziar brașovean și regional, cu o lungă tradiție jurnalistică transilvană. Începând din 1941, *Gazeta Transilvaniei* trece în administrația ASTREI, iar redactor responsabil devenea Ion Colan. Dintr-un ziar politic, ea se transformă într-unul cultural și național care milita pentru reîntregirea României antebelice. Tribună a ideilor naționaliste, *Gazeta* a beneficiat de semnăturile unor jurnaliști și oameni de cultură brașoveni și nu numai: Ion Colan, Valeria Braniște (Căliman), Ion Bozdog, Ion Berciu, Lucian Valea, Șt. Simionescu-Svensk, C. Rădulescu-Motru, Eugen Hulea, Gh. Dragoș, recunoscuți pentru meritele culturale și calda pledoarie pentru cauza românismului. Orientarea cultural-națională a ziarului se reflectă întocmai în conținutul lui. Redacția a conceput *Gazeta* ca pe un ziar de opinie, nu de strictă informare. Ca urmare articolele sunt foarte vagi relativ la evenimentul care le-a generat. În schimb, ele poartă amprenta unei critici acerbe, a unor accente de evident pamflet, înfierând erorile constatate. Alături de ele, întâlnim publicate bucăți literare și poezii, în general patriotice, cronică războiului – singura rubrică de informație –, articole cu caracter social, anunțuri de publicitate, informații diverse. Așadar, în perioada studiată predomină articolele de fond, de opinie.

Scopul nostru este de a arăta mecanismul de funcționare a unui ziar de orientare naționalistă, în condițiile cenzurii impuse de regimurile politice și de conjunctura specială a războiului. Un asemenea context nu îngăduia libertate de exprimare, ci determina cenzura și autocenzura în același timp. Lucrarea se întemeiază pe comparația numerelor de probă – păstrate azi în fondul Bibliotecii Județene „George Barițiu“ Brașov, secția Colecției Speciale –, care erau înaintate instituțiilor de

¹ Marian Petcu, *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*, cuvânt înainte de Mihai Coman, Iași, Ed. Polirom, 1999; Adrian Marino, *Cenzura în România. Schiță istorică introductivă*, Craiova, Ed. Aius, 2000

² Adrian Marino, *op. cit.*, p. 59-62

control și cenzură, cu numerele definitive ale ziarului. Primele conțin numeroase sublinieri, eliminări, înlocuiri, ștampile ale cenzurii și indică criteriile aplicate de aceasta în cenzurarea anumitor tipuri de informații. Celelalte indică ce a lăsat să treacă bariera cenzurii, ce s-a schimbat și cum s-a schimbat textul în versiunea finală.

Una dintre problemele ce revenea frecvent în paginile *Gazetei* era aceea a recuperării teritoriilor pierdute în 1940, mai cu seamă a Nord-Vestului Transilvaniei. Datorită contextului politico-militar și faptului că în al doilea război mondial statul român era aliat cu Germania și Ungaria, articolele pe teme ardelenene au suportat rigurile cenzurii. Erau vizate mai ales editorialele care abordau subiectul războiului și al interesului național, ajustându-se pasajele naționaliste ce atingeau aliații de atunci ai României, Ungaria în special. Articolele de fond cu **tentă naționalistă** se pot împărți în două categorii: generale, prezentând principii și meditații asupra națiunii, și ocazionale, care sunt majoritare. Desigur, un cotidian sau bisăptămânal reflectă evenimentele momentului, reacția cu privire la ele, și se preocupă mai puțin de elaborarea de reflecții generale. Așadar, majoritatea articolelor notează o atitudine față de întâmplările contemporane, asupra cărora însă nu se oferă detalii.

Deși mai puțin numeroase, articolele din prima categorie focalizau atenția cenzurii cu precădere asupra lor, fiind sever restricționate și chiar eliminate integral. Textele ce evocă evenimente istorice, precum mișcarea memorandistă, răscoala lui Horea, revoluția de la 1848, poezii cu referire directă la Transilvania, recenzii de cărți de istorie, de pildă despre continuitatea românilor în Dacia³, nu se mai regăsesc în numerele definitive, fiind înlocuite cu clișee. Referitor la colecția de clișee anume creată în scopul suplînirii articolelor cenzurate aflăm detalii în literatura memorialistică din acea epocă. În romanul său autobiografic, *Exercițiul de suferință*, Valeria Căliman relatează cum reușea *Gazeta Transilvaniei* să evite cenzura: „E război. Ardealul tăiat în două de un dictat arbitrar. [...] O cenzură nemiloasă ciopârțește coloanele «Gazetei». De astă dată spațiile albe sunt interzise. Fiecare rând, pasaj sau articol scos trebuie înlocuit cu ceva. Ochii cititorului nu au voie să întâlnească golul lăsat de foarfecele cenzurii. Conducătorul «Gazetei», Ion Colan, a ticluit o colecție de clișee. Cocos de munte din părțile Rodnei, Troițe din Ardeal, Silueta unui schior și, pentru editorialul de pe pagina întâi, un portret copleșitor al lui Mihai Viteazul. De câte ori scotea cenzura ceva din coloanele «Gazetei» – și gazeta a fost singura publicație protestatară din acea vreme de rușinoasă capitulare a presei – în locul textelor scoase de cenzură apăreau aceleași imagini stereotipe. Cititorul le desluși semnificația și pricepu sensul de dincolo de text. Pricepea marea bătălie dusă de coloanele «Gazetei» pentru reîntregirea Ardealului”⁴. Totuși, constatăm cazuri când cenzura este depășită și articole alegorice, criptice sunt publicate. Astfel este cel semnat de Ion Bozdog, intitulat *Prezentări*, despre comportamente diferite, cinstit-necinstit, aluzie la români și unguri, apărut pe răspunderea redactorului responsabil, Ion Colan.⁵ Depășirea cu succes a regulilor stricte ale cenzurii a fost posibilă

³ *Viitorul nu vine spre noi, ci noi trebuie să ne îndreptăm spre el* de Dr. Romulus Fersigan, în *GT*, nr. 12, 1943, p. 3; *Nota dominantă a revoluțiilor ardelenene* de Ion Berciu, în *GT*, nr. 16, 27 februarie 1943, anul 106, p. 1; *De vorbă cu visul*, poezie de C. D. Ianculescu, în *GT*, nr. 19, 10 martie 1943, anul 106, p. 2; *O cânticică de căpătâi* de Ion Berciu, în *GT*, nr. 22, 20 martie 1943, anul 106, p. 1, 3; *Pe urmele străbunilor* de Eugen Hulea, în *GT*, nr. 23, 24 martie 1943, anul 106, p. 3; *La Bacău* de V. Braniste, în *GT*, nr. 27, 7 aprilie 1943, anul 106, p. 1

⁴ Valeria Căliman, *Exercițiul de suferință*, Ed. Cartea Românească, 2000, p. 64

⁵ *GT*, nr. 40, 29 mai 1943, anul 106, p. 1

datorită conceperii inteligente a articolului sub forma unei parabole, neuzând de limbajul și acuzația directe. Alte articole, puține, e adevărat, au scăpat de cenzură prin acceptarea tăieturilor ei sau prin adaptare. Seria articolelor semnate de Eugen Hulea și Gh. Dragoș, scrise cu scopul stabilirii trăsăturilor naționale și criteriilor de apreciere a superiorității unei națiuni în funcție de calitățile sufletești și nu de suprafața teritoriului sau potențial demografic, apar cu minime modificări, fără pasaje referitoare la maghiari.⁶

Sugestiv pentru raporturile oscilante dintre cenzură și libertate, pentru negocierile și cedările stilistice, pentru tehnica de apărare uzată de presă este articolul *Calendar pentru neam* de Ion Colan. Făcând o retrospectivă a așteptărilor noastre naționale, Ion Colan constata amânarea împlinirii dezideratelor naționale și scria despre amânare și scadență: „Câte popasuri, atâtea scadențe, câte scadențe, atâtea deziluzii... În marginile ei (clipei) se putea întâmpla tot ce noi am dorit. Ar fi fost drept să se întâmple. Împotriva cui să ridicăm acuze, dacă la Tribunalul vremii ceilalți au obținut o amânare pentru iluzorii vicii de formă. [...] Dar dreptatea nu moare. Poate întârzia, dar nimeni nu a văzut-o însă îngropată. Se mișcă după legi asemeni dactinului(?). 1942 n-a adus-o. Constatăm, fără a încheia socotelile. Și nimeni nu le poate încheia fără noi. Până unde merg aceste hotare, neamul o știe.“ Am indicat prin subliniere cuvintele cenzurate, care urmau să fie supuse schimbării. Formularea inițială, în care predomină cuvintele dure, evidențiind ideile de vremelnicie, de dreptate, de răfuială, este înlocuită, folosindu-se neologisme neutre și evazive, iar după cosmetizare textul definitiv arată astfel: „Câte popasuri, atâtea scadențe, câte scadențe, atâtea înfrângeri sau victorii... În marginile ei (clipei) se putea întâmpla tot ce noi am dorit. Ar fi fost normal să se întâmple. Împotriva cui să ridicăm acuze, dacă la Tribunalul vremii a fost înregistrată o amânare pentru probabilele vicii de formă. Dar idealul⁷ nu moare. Poate întârzia, dar nimeni nu-l poate îngropa. 1942 ne-a contrazis. Constatăm, fără a încheia registrele. Până unde merg aceste hotare, o știu istoricii“⁸.

Articolele ocazionale, aparținând celei de a doua categorii, erau cenzurate parțial, intervenția operându-se mai ales asupra unor expresii ce reveneau frecvent. S-ar putea alcătui un index al termenilor neagreați de cenzură. Referirile la granițele etnice și geografice anterioare, la punctele cardinale, amintirea României Mari și a pierderilor suferite recent, toponimele din zonele pierdute⁹, adjectivele despre vremelnicia organizării politice din Nord-Vestul României, epitetele folosite cu privire la apropiata victorie și recuperarea Transilvaniei¹⁰, etnonimele și expresiile etnice variate relative la maghiari, orice trimitere la politica vecinilor, inclusiv la masa verde pe care s-a semnat actul de la Viena, îndemnul de a se face dreptate prin jertfa pe front erau interzise de cenzură, eliminate sau înlocuite cu puncte

⁶ *Legea pământului nostru* de Eugen Hulea, în *GT*, nr. 19, 18 martie 1943, anul 106, p. 1, 3; *Națiune generoasă* de Gh. Dragoș, în *GT*, nr. 20, 13 martie 1943, anul 106, p. 1, 3; *Națiune mare* de Gh. Dragoș, în *GT*, nr. 22, 20 martie 1943, anul 106, p. 1, 3

⁷ După o ezitare, ziaristul renunță la cuvântul *speranțele*, la rândul lui suspect de subversiv, și optează definitiv pentru ultimul termen.

⁸ *GT*, nr. 1, 1 ianuarie 1943, anul 106, p. 1

⁹ De pildă, Transilvania era înlocuită cu perifriza română a denumirii latine *Țara de dincolo de păduri*, regiunea Năsăudului era desemnată prin expresia metaforică *Țara cătanelor negre*.

¹⁰ Un loc special ocupau adjectivele cu referire la birușta revendicărilor noastre, precum *totală*, *deplină*, *întreagă*, *integrală*, *revendicări drepte*, *adevărate*, *demne*.

de suspensie¹¹. Articolele învederează șocul suferit de societatea românească în urma Dictatului de la Viena, convingerea profundă a românilor că cedarea Ardealului de Nord nu era decât un episod și vitreg accident istoric, precum și starea de spirit, de așteptare tensionată a revenirii teritoriului pierdut la România.

Spre ilustrare cităm câteva exemple de articole imediat sancționate de cenzură. Un subiect preferat de jurnaliști s-a dovedit critica virulentă a utilizării cuvintelor și limbii maghiare în public, în limbajul cotidian sau în comunicarea privată prin corespondență.¹² Pilduitor în acest sens era articolul lui Ion Colan despre *Borviz*. Remarcând insistența cu care se folosea termenul borviz și nu cel de apă minerală, autorul scria: „Cui îi place, poate mânca papricaș cât o vrea și gulaș până s-o ghifui. Treaba lui! Pe urmă dacă paprica i-o da îndemn, n-are decât să-i tragă și un ciardaș¹³, ca să se domolească. O ciudățenie însă nu pricepem: insistența bucureștenilor de a bea numai borviz, nu apă minerală“. Subliniind că „de la un neam ... e bine să nu luăm decât ce ne aparține“¹⁴, jurnalistul se opunea cenzurii și hotăra „Pe răspunderea mea se va modifica așa cum se vede mai jos. Nu contra unguirilor am scris, ci

¹¹ *Cronica războiului. Frontul diplomatic* de Mardare Mateescu, în *GT*, nr. 4, 16 ianuarie 1943, anul 106, p. 6; *Presa străină* de V. Braniște, în *GT*, nr. 5, 20 ianuarie 1943, anul 106, p. 1; *Aprecieri liniștitoare* de V. Braniște, *Ibidem*; *Se răresc rândurile* de I. Bozdog, în *GT*, nr. 6, 23 ianuarie 1943, anul 106, p. 3; *Invitație* de V. Braniște, în *GT*, nr. 7, 27 ianuarie 1943, anul 106, p. 1; *Temelia biruinței* de Ion Berciu, *Ibidem*; *Frații Cornea* de V. Braniște, în *GT*, nr. 9, 3 februarie 1943, anul 106, p. 2; *Lumina cea mare* de V. Braniște, în *GT*, nr. 10, 6 februarie 1943, anul 106, p. 1; *Eroii de pe Volga* de V. Braniște, în *GT*, nr. 11, 10 februarie 1943, anul 106, p. 1; *Autohtoni* de V. Braniște, în *GT*, nr. 12, februarie 1943, anul 106, p. 1; *Eroii ne îndeamnă* de Mardare Mateescu, în *GT*, nr. 13, 1943, p. 6; *Scrisoarea feciorului de domn* (poezie) de Tudor Al. Dan, în *GT*, nr. 14, 20 februarie 1943, anul 106, p. 2; *Dr. Valer Braniște (1869-1928)* de I. Bozdog, în *GT*, nr. 23, miercuri 24 martie 1943, anul 106, p. 1, 3; *Monumentul de la Ieud* de V. Braniște, *Ibidem*, p. 1; *Apelul sibiian* de Dr. M. Suci-Sibianu, *Ibidem*, p. 2; *Cei sărutați cu moartea* de Ion Colan, în *GT*, nr. 24, 27 martie 1943, anul 106, p. 1; *Obiceul pământean* de V. Braniște, în *GT*, nr. 26, 5 aprilie 1943, anul 106, p. 1; *Cronica războiului. Ieri și azi* de Mardare Mateescu, *Ibidem*, p. 6; *Să nu dea Dumnezeu cel Sfânt* de Ion Colan, în *GT*, nr. 29, 14 aprilie 1943, anul 106, p. 1; *Încă o pereche* de Ion Bozdog, *Ibidem*, p. 4; *Nenea Culiță de la Cluj* de Ion Colan, în *GT*, nr. 31, 24 aprilie 1943, anul 106, p. 1; *Înapoi spre națiune și aleșii săi* de Ion Berciu, *Ibidem*, p. 3; *Temelia Învierii* de Ion Bozdog, *Ibidem*, p. 4; *În fața hărții* de Ion Bozdog, în *GT*, nr. 32, 1 mai 1943, anul 106, p. 3; *Toate-s vechi și nouă toate* de Pr. Alex Florea, în *GT*, nr. 34, 8 mai 1943, anul 106, p. 3; *3/15 mai. Lângă „Piatra Libertății”* de Ion Bozdog, în *GT*, nr. 36, 15 mai 1943, anul 106, p. 1; *Revendicări și tratate* de V. Braniște, în *GT*, nr. 39, 26 mai 1943, anul 106, p. 1; *Dumineca după slujbă* de Ion Bozdog, *Ibidem*, p. 1, 3; *Așteptări românești* de V. Braniște, în *GT*, nr. 44, 12 iunie 1943, anul 106, p. 1; *22 iunie 1941 – 22 iunie 1943. Predoslovie de cronică* de Ion Colan, în *GT*, nr. 46, 23 iunie 1943, anul 106, p. 1; *Valea Plângerii* de I. Bozdog, în *GT*, nr. 47, 26 iunie 1943, anul 106, p. 1; *Spune Doamne!* de Dragomir Nichifor, în *GT*, nr. 49, 3 iulie 1943, anul 106, p. 2; *Fără pripire* de Dr. D. Chirulescu, *Ibidem*, p. 3; *Golgota Botoșanilor* de Ion Bozdog, în *GT*, nr. 50, 7 iulie 1943, anul 106, p. 3; *Băncuțele noastre* de I. Gârbacea, în *GT*, nr. 51, 10 iulie 1943, anul 106, p. 1; *Hoinar prin munții noștri* de Ion Bozdog, *Ibidem*, p. 3; *Ardeleană și ciardaș* de Ion Colan, în *GT*, nr. 58, 4 august 1943, anul 106, p. 1; *Ori ei, ori noi!* de Ion Colan, în *GT*, nr. 60, 11 august 1943, anul 106, p. 1; *Dureri transilvane* de V. Braniște, în *GT*, nr. 69, 11 septembrie 1943, anul 106, p. 1; *Omenie* de Ion Colan, în *GT*, nr. 72, 22 septembrie 1943, anul 106, p. 1; *Românii din Secuime. Frați, care și-au pierdut graiul* de Ion Steriopol, în *GT*, nr. 79, 16 octombrie 1943, anul 106, p. 1; *Să ne aducem aminte* de Ion Colan, în *GT*, nr. 81, 23 octombrie 1943, anul 106, p. 1; *Și ... Craiova* de Ion Bozdog, *Ibidem*, p. 1, 4; *Revoluția din 1918. Consiliile naționale* de V. Braniște, în *GT*, nr. 82, 27 octombrie 1943, anul 106, p. 1; *Zile de noiembrie* de Ion Colan, în *GT*, nr. 87, 17 noiembrie 1943, anul 106, p. 1; *Ultimul memorandist* de V. Braniște, în *GT*, nr. 90, 27 noiembrie 1943, anul 106, p. 1; *Din Țara de dincolo de păduri* de Ion Steriopol, în *FMIL*, nr. 22, 1943, p. 5-6; *Cu pașaportul în propria-ne țară!* de Ion Colan, în *GT*, nr. 95, 15 decembrie 1943, anul 106, p. 1; *Despre Transilvania* de V. Braniște, în *GT*, nr. 4, 15 ianuarie 1944, anul 107, p. 1; *O precizare și o întrebare* de O. Ghibu, în *GT*, nr. 5, 19 ianuarie 1944, anul 107, p. 1, 2; *Vorbește pământul. Cumidava* de Ion Colan, în *GT*, nr. 8, 29 ianuarie 1944, p. 1, 3; „*Mitul dacic*“ de V. Braniște, în *GT*, nr. 13, 16 februarie 1944, anul 107, p. 1; *Lelițele* de Ion Colan, în *GT*, nr. 24, 25 martie 1944, anul 107, p. 1; *Cu orice mijloace* de I. Bozdog, în *GT*, nr. 26, 1 aprilie 1944, anul 107, p. 1, 3; „*Mitul dacic*“ de V. Braniște, în *GT*, nr. 13, 16 februarie 1944, anul 107, p. 1; *Împietrire* de I. Bozdog, în *GT*, nr. 37, 10 iunie 1944, anul 107, p. 4; *Lângă ale noastre...* de Eugen Hulea, în *GT*, nr. 45, 5 august 1944, anul 107, p. 1

¹² *Opacoste națională* de A. P. Bănuț, în *GT*, nr. 7, 27 ianuarie 1943, anul 106, p. 1, 3; *Scăderile noastre* de I. Bozdog, în *GT*, nr. 8, 30 ianuarie 1943, p. 1, 3; *Prostie sau măimuțareală* de Octavian Popa, în *GT*, nr. 47, 26 iunie 1943, anul 106, p. 1

¹³ Cuvântul „ciardaș” era cenzurat și, în dreptul lui, I. Colan nota reacția sa la cenzură și neputința de a înlocui cuvântul cu altă expresie sau perifrază: „Și asta pentru simplul motiv că n-avem echivalentul lor în românește”.

¹⁴ Este indicată marginal înlocuirea textului subliniat cu expresia „astfel de denumiri”.

contra tembelismului nostru”¹⁵. Alegoria cu cheie, ca sugerare a situației reale, era forma de redactare și procedeul jurnalistic predilect în acei ani. În această manieră era elaborat articolul semnat de V. Braniște, intitulat *Airagnu*, în care se vorbea despre obiceiurile condamnabile ale unui stat, noțiune înlocuită ulterior cu cea de trib pentru a evita cenzura. În final, se oferea cititorului cifrul de decriptare a textului: „E greu să le înțelegi glasul căci slova lor, ca și faptele, se înțelege și se citește pe de-a îndăratele”. Cenzura a citit invers și a descifrat corect titlul *Ungaria*, ca urmare autoriza apariția cu titlul schimbat în *Agnuria*¹⁶. Redacția intenționa să dea publicității în numărul ulterior următorul anunț: „Airagnu. Acesta este titlul articolului lui V. Braniște, din numărul trecut al gazetei noastre, pagina 1, coloana 1, iar nu cum a apărut datorită unei schimbări de ultimă oră și de care nu putem fi făcuți răspunzători”. În felul acesta se restituia gândul inițial al autoarei, dincolo de cenzură. Evident, cenzura nu a admis ultimele cuvinte, înlocuite cu „datorită unei greșeli de tipar”¹⁷, dar mesajul ajungea la cititor, chiar cu întârziere. Un alt articol de o mușcătoare ironie și pe alocuri cu un caracter de virulent pamflet la adresa maghiarilor era *Vitejie, 90% celofibră* de Ion Colan, cenzurat în întregime. Pe prima pagină locul lui a fost suplinat de clișeu de rezervă, anume portretul lui Mihai Viteazul. În schimb, o scurtă precizare informa cititorii: „**«Invincibila armada» sau Vitejie, 90% celofibră de Ion Colan** este cuprinsul unui gând ce n-a încăput în spațiul prea redus al gazetei noastre. Articolul acesta va apărea îndată ce spațiul etnic ne-o va permite”¹⁸. O soartă asemănătoare avea editorialul aceluiași ziarist, intitulat *În loc de cronică agricolă. Ceva despre oiște*, o parabolă între căruța lipsită de direcție și săteanul în dușmănie permanentă cu vecinii săi, lipsindu-se de înțelegerea necesară.¹⁹

Relațiile dintre cenzori și cenzurați, dintre instituția de control și presă cunoșteau o evoluție sinuoasă, cu victorii și înfrângeri de o parte și de alta. În confruntarea cu cenzura numeroase pasaje sau articole întregi cădeau victime foarfecelui cenzurii. Dar pe acest front invizibil se înregistrau și biruințe ale slujitorilor condeiului. Acesta este cazul tradiționalului număr al *Gazetei* pregătit pentru ziua de 30 august 1943, dată față de care redacția arăta o grijă deosebită. Numărul de probă din 1943 înaintat cenzurii avea tipărită poezia *Cântec de Bunăvestire* de Lucian Valea în chenar negru pe prima pagină, iar în pagina 3 un triptic de articole cu titluri și conținut mobilizatoare: *Luptăm, Nu cedăm, Murim* semnate de V. Braniște, I. Bozdog și Ion Colan. Cenzura nu admitea publicarea poeziei și tăia pasaje din celelalte articole. La 27 august 1943, acceptând minime eliminări, Ion Colan dădea bun de tipar poeziei despre Transilvania în următorii termeni: „Pe propria mea răspundere se va publica. Vorbim despre o Transilvanie care este a noastră, nici de sud, nici de nord. Procesul intențiilor nu ne poate fi făcut”²⁰. Peste ani episodul era rememorat de Valeria Căliman, care relatează și consecințele gestului de curaj asumat atunci. Ziarul primea avertismentele cenzurii, fiind probabil la un pas de suspendare, iar N. Căliman și I. Colan erau chemați la București de

¹⁵ *GT*, nr. 42, 5 iunie 1943, anul 106, p. 3

¹⁶ *GT*, nr. 21, 15 martie 1944, anul 107, p. 1

¹⁷ *GT*, nr. 22, 18 martie 1944, anul 107, p. 8

* Caracterele bolduite aparțin originalului.

¹⁸ *GT*, nr. 13, 16 februarie 1944, anul 107, p. 1

¹⁹ *GT*, nr. 54, 21 iulie 1943, anul 106, p. 1

²⁰ *GT*, nr. 65, 30 august 1943, anul 106, p. 1

Nichifor Crainic²¹ pentru a da socoteală de încălcarea flagrantă a legilor cenzurii. Redacția însă nu și-a schimbat atitudinea și a continuat să scrie și să militeze pentru cauza națională.

Se cuvine să observăm rolul autocenzurii în raporturile de forță dintre cenzură și presă. Adesea jurnaliștii intervin ei înșiși asupra textului propriu, procedând la îndulcirea limbajului, adaptarea stilului la normele cenzurii, înlocuirea termenilor duri cu eufemisme neutre. Aflați între Scylla și Caribda, între cenzură, convingerile personale și public, redactorii iau în considerare uneori oportunitatea sau inoportunitatea publicării unui articol. Spre exemplu, articolul *Așteptând Floriile* de Ion Colan era ales în locul altuia, cum rezultă din biletul atașat de ziarist numărului de probă: „Am avut intenția să scriem un articol intitulat «Ce atâta bocet?!». Socotindu-l nepotrivit pentru blajinele Florii, îl înlocuim cu aceste amintiri»²².

Aspectele sociale și politice abordate de jurnaliști formau mereu obiectul cenzurii, foarte sensibilă la aluzii, cuvinte nechivoce, exprimări susceptibile, critici. Problema refugiaților, a pensionarilor²³, a sărăciei lor și starea generală grea a societății își găsesc locul în *Gazeta Transilvaniei*. În articolul despre *Timbrul Andrei Mureșianu*, ale cărui venituri erau destinate fondului refugiaților din Ardealul de Nord, Valeria Braniște critica birocrăția care împiedica colectarea rapidă a banilor. Ea descria astfel situația refugiaților: „Când vezi în toiul iernii puii de țărani din Someș, din Bihor, din Maramureș, umblând sumar îmbrăcați pe străzile marilor orașe, căutându-și un rost și când mai ales le ascuți poveștile, de piatră să-ți fie inima și se topește ca un bulgăre de ghiață sătul de razele soarelui. Ți se rupe inima când vezi familia țărănească desrădăcinată și asvârlită în promiscuitatea de la periferia orașului“. Pasajul era considerat prea dur de autorități și cenzurat, ca atare, în articolul definitiv nu mai apărea. Fraza de final dădea seama de greutatea nerezolvate ale refugiaților și de neputința celor din jur de a îndrepta ceva din cauza birocrăției: „Afară ninge, refugiații cerșesc și noi redactăm petiții“. Din nou cenzura socotea nepotrivită folosirea cuvântului *cerșesc*. Atenționată, autoarea înlocuia termenul prea clar și direct cu o perifrază neutră. Astfel, în numărul definitiv, în loc de „cerșesc“ apărea „duc lipsurile inerente situației lor“²⁴.

De altfel, aspectul cel mai frecvent întâlnit este înlăturarea unor cuvinte sau exprimări deranjante și suplinirea lor, spre a cosmetiza articolele în conformitate cu normele impuse. Termenii cu referire directă la starea socială (*sărăcie* și sinonimele *năcăjiții*, *griji*, *neajunsuri* cu adjectivele determinative *răvășit de*, *împovărați de*) erau tabu pentru autorități.²⁵ Expresia „să astupe guri flămânde“ era înlocuită cu „nu poate acoperi golurile din casă“²⁶; alteori fraze întregi erau șterse definitiv, căci nu respectau cerințele cenzurii. Rezumând o scrisoare primită de la un învățător, redactorul scria: „În țara franzelei și a pâinii albe obligatorii la restaurante, în plin război un om de 28 de ani îmi vorbește de foame“, ceea ce era de neconceput să fie publicat.²⁷ Greutățile de aprovizionare nu afectau numai articolele de primă necesitate, ziarul însuși confruntându-se cu lipsa

²¹ Valeria Căliman, *op. cit.*, p. 65

²² *GT*, nr. 30, 17 aprilie 1943, anul 106, p. 1, unde se reproduce explicația către cititori. Articolul *Ce atâta bocet?!* apărea în nr. 42, 5 iunie 1943, anul 106, p. 1

²³ *Pensionarii* de Octavian Popa, în *GT*, nr. 58, 4 august 1943, anul 106, p. 3. Autorul dezbate problema legii de armonizare a pensiilor și critică birocrăția. Deși întreg articolul este cenzurat, numărul definitiv îl păstrează.

²⁴ *GT*, nr. 2, 1943, p. 6

²⁵ *Învățătorii și țărani* de Ion Colan, în *GT*, nr. 11, 1943, p. 1, 3; *Scolile țărănești* de I. Bozdog, în *GT*, nr. 12, februarie 1943, p. 1

²⁶ *Reveica din Dobârlău* de V. Braniște, în *GT*, nr. 8, 30 ianuarie 1943, anul 106, p. 1

²⁷ *Îmi scrie un învățător* de Ion Colan, în *GT*, nr. 68, 8 septembrie 1943, anul 106, p. 1

de hârtie. Motiv pentru care adresa următoarea rugăminte: „Colaboratorii noștri sunt rugați să ne trimită articole scurte. Lipsa de hârtie, tot mai simțită, nu ne permite să înmulțim numărul paginilor“. Un asemenea anunț, aparent inofensiv, a atras atenția cenzurii, care a tăiat fraza explicativă, nelăsând să transpară în public declararea lipsurilor și încercând să controleze situația.²⁸

Scuțiții de război, îmbogățiii peste noapte și speculanții, etalarea luxului atrăgeau adesea diatribele ziariștilor împotriva acestor fenomene sociale, demascându-le vehement. Vorbind despre panica de mobilizare, Ion Colan observa mușcător că „totdeauna nașul, unchiul, cunoscutul omnipotent, prietenul prietenului, legături camuflante, banul, cadourile grase, femeile, au reușit să redea vajnicului patriot liniștea atât de zbuciumată de apropierea amenințătoare a zilei de 1 Aprilie“. Consecința era inversarea criteriilor de valoare și a ierarhiilor astfel încât conducerea țării va fi preluată de mâinile „lor sau ale celor ce cochetează cu un regim în care găinei i se vor atribui aceleași calități cu vulturul, când stejarul va fi pus alături de mărăcinii șanțurilor, când noi toți vom intra în casele de nebuni și nebunii vor ajunge la plug, în ateliere, în fabrici, la locurile de conducere, la posturile de răspundere“²⁹. Accentele pamfletare erau înlăturate de cenzură. Moravurile societății, mai condamnabile cu cât războiul impunea grele sacrificii, ofereau prilejul rostirii unor sentințe dure. În articolul *Dac-aș putea*, Dr. N. Căliman pronunța condamnări la moarte în piețe publice la adresa îmbogățiiilor peste noapte în mod necinstit: „Aș spânzura în piețe publice pe cei care azi, ca și în toate timpurile, se îmbogățesc din sudoarea și necazurile altora pe alte căi decât ale muncii. Aș pune la zid pe toți trădătorii intereselor pământului și ai banului românesc“, pasaj dispărut după lectura cenzurii. Conștient că nu putea să facă totul, ziaristul se mărginea la recomandarea trimiterii la muncă silnică a jucătorilor de cărți, împotriva cărora de altfel lua atitudine.³⁰ Luxul alimentat de folosirea bugetului de stat năștea întrebarea când se va pune „frână acestei cumplite jefuirii“³¹. Organizarea unor baluri de binefacere în folosul văduvelor și orfanilor de război era aspru criticată pentru deplasarea de la sensul de contribuție pioasă la cel de divertisment, indicată de precizarea din invitație: „Se va dansa până în zori!“. Propoziția era folosită în titlul articolului, în care autorul conchidea fără echivoc: „Dacă este vorba de prostituție, să ne prostituăm pe cont propriu, lăsând orfanii și văduvele în plata Domnului“ și cerea imperativ să se pună capăt „nebuliei pentru coregrafie bețivă“. La rândul ei, cenzura intervenea prompt, eliminând fragmentul și cuvântul „bețivă“, trimițând la promiscuitate, înlocuit în final de către redactor cu cel mai puțin dur, de „saltimbancă“³². În sfârșit, furnizorii de marfă de proastă calitate pentru armată provocau indignarea exprimată în editoriale care se pronunțau pentru privarea de libertate sau pedeapsa capitală pentru cei vinovați. Cenzura epocii sancționa precis asemenea articole neconvenționale, dar redactorul responsabil, autorul însuși, și-a rezervat dreptul de a depăși litera cenzurii. Marginal, Ion Colan notase: „Se va publica totul pe răspunderea mea!“³³. Starea de spirit degajată de aceste articole este aceea a unei extreme surescitări și nemulțumiri sociale. În această atmosferă orice gest public sau chiar lipsa de respect arătată de ocupanții oricărui posturi erau susceptibile de a provoca o răsturnare „când numai chibrit mai trebuie fitilului de la dinamită“³⁴.

²⁸ *GT*, nr. 21, 17 martie 1943, anul 106, p. 2

²⁹ *Ibidem*, p. 1

³⁰ *GT*, nr. 43, 9 iunie 1943, anul 106, p. 1

³¹ Articolul *Sfidare* de Ion Gherghel, în *GT*, nr. 5, 19 ianuarie 1944, anul 107, p. 3

³² Articol de Ion Colan, în *GT*, nr. 17, 1 martie 1944, anul 107, p. 1

³³ *GT*, nr. 63, 21 august 1943, anul 106, p. 1

³⁴ Articolul *Crucea* de Ion Colan, în *GT*, nr. 87, 17 noiembrie 1943, anul 106, p. 1, unde gestul de a nu face cruce de către niște învățați, ce asistau la slujbă, era socotit o insultă și putea fi urmat de alții, fiind condamnat ca o gravă eroare politică și socială cu urmări incalculabile.

Desigur, avem de a face cu sentimente redade din punctul de vedere al ziaristului și prin filtrul propriei sensibilități. Există o diferență între simțămintele populației și cele ale corpului de presă. Elită civică și intelectuală, ziaristii exprimă, sintetizează idealurile sociale, formează ideile, influențează și conduc opinia publică și, din această perspectivă, uneori îngroașă accentele. Credem că este cazul exagerării de mai sus, în care predomină limbajul dur, militar pentru a condamna un gest minor.

Mai puțin prezente în coloanele *Gazetei Transilvaniei*, aspectele politice nu scăpau privirii atente a cenzurii. În general, viața politică anterioară anului 1938 era vag înfățișată, mai cu seamă prin latura ei negativă, aceea a compartimentărilor politice și luptelor intestinale, care au pus în pericol nu numai spațiul public, dar și unitatea națională în cele din urmă. Se observa că idealul național, odată împlinit, nu a fost înlocuit cu unul nou, iar calea a fost deschisă politicianismului, cu consecințe extrem de negative: „Ne-am tăvălit în toate mocirlele. Am aruncat cu noroi în tot ceea ce era sfânt. Ne-am înfrățit și am mers cot la cot, chiar și cu cei mai mari dușmani ai neamului. Și am fi mers și cu dracul dacă interesul politic ar fi cerut-o”³⁵. La examenul cenzurii ultima frază a picat. Se sublinia adesea „acest paroxism al discordiei, care știm până la ce grad de primejdie ne-a dus”³⁶. O relatare acidă a corupției din societatea antebelică întâlnim în articolul lui Ion Colan, *La umbra unei cruci cu cască*, dedicat memoriei fostului prefect de Brașov, Petrescu D. Tocineanu: „Se vorbea [între 1933 și 1940] de ceva «mână tare», dar pe urmă s-a dovedit că a fost mai mult «mână lungă». Despre panglicăriile asazine ale acelor ani tăcem acum. Un prefect în asemenea haos de conștiințe alterate avea sau el însuși sufletul plin de păcate sau era pus între ciocan și nicovală, la bunul plac al altora. Păcate au făcut cei mai mulți, dar una e păcatul funcționarului pus să execute un ordin și alta neodihnită râvnă de a depăși ordinul de dragul de a fi pe linia sultanului, pentru mărimi sau beneficii personale”³⁷. Evident, fragmentul citat nu mai exista în numărul definitiv. Partidele politice apar rar și din aceeași perspectivă negativă, evocate întâmplător prin membrii lor dezinteresați față de nevoile publice, în comparație cu o familie de proprietari filantropi. Cenzura a ales să păstreze critica oamenilor politici, dar să elimine apozitia referitoare la membrii de partid „care să zicem că pentru moment au dispărut”³⁸. Cenzura regimului nu admitea ca dizolvarea partidelor politice să fie declarată și, implicit, trecută în responsabilitatea guvernului. În articolul *Onoarea neamului*, Valeria Braniște critica sever clasa politică românească³⁹, al cărei unic interes major era păstrarea puterii, și stabilește responsabilitatea colectivă pentru catastrofa din 1940: „fiind la conducerea țării și urmărind o singură țintă: menținerea lor la putere cu orice preț. Vinovați am fost și noi cei mulți și departe de răspunderea oficială. Am fost pentru simplul motiv că n-am creat o opinie publică sănătoasă, capabilă să înfrunte exhibițiile celor ce au scos la mezz pământul țării. Este dureroasă, tragic de dureroasă atitudinea țării care s-a menținut în cel mai bun caz într-o indiferentă expectativă față de o conducere vădit dezastruoasă pentru ca să nu mai amintim cazurile destul de frecvente de servilism și liberalism. Așa am lăsat noi să se ia în deșert tot ce aveam

³⁵ Articolul *Permanențele românești* de Dr. N. Căliman, în *GT*, nr. 78, 13 octombrie 1943, anul 106, p. 1, 3. Editorialul evoca ședința Așezării și propunerea de a se stabili niște principii călăuzitoare valabile după război spre a evita reinstalarea climatului politic antebelic.

³⁶ Articolul *Nația văzută de la provincie* de prof. Eugen Hulea, în *GT*, nr. 12, februarie 1943, p. 1

³⁷ *GT*, nr. 20, 13 martie 1943, anul 106, p. 3

³⁸ Articolul *Două exemple* de I. Hașeganu, în *GT*, nr. 7, 27 ianuarie 1943, anul 106, p. 4

³⁹ Critica frunțașilor politici era o constantă în scrisul Valeriei Braniște, vezi articolul *Pentru Basarabia*, în *GT*, nr. 25, 31 martie 1943, anul 106, p. 1, în care vorbește despre acceptarea cedării teritoriului de către „reprezentanții nechemați ai neamului” și despre tăcerea impusă de oficialități, „proverbiala politică a struțului”.

mai bun și mai sfânt, așa am tolerat să fim reprezentați în momente de grea răspundere istorică de elemente nepregătite pentru rolul ce și l-au asumat, așa ne-am legat și de mâini și de picioare cu bună știință, pentru ca în momentul dezastrului să ne găsească o neputincioasă frământare⁴⁰. Pasajul era înlocuit cu clișeu Schior în plină viteză. Dezbinarea antebelică este condamnată moral pentru efectul politico-militar și național deoarece atunci, în 1940, țara „nu s-ar fi speriat de anumite răsteli și nu și-ar fi pus semnătura pe nici un hrisov. Iar dacă altcineva ar fi făcut-o, silit de împrejurări, ar fi ieșit din palat și și-ar fi tras un glonț în cap ca lumii întregi dovadă și protest să rămână, împotriva unui act făcut sub presiune⁴¹. În final, pe urmele acestei neîncrederi puternice, aproape funciare față de oamenii politici, se exprima chiar teama de revenire la cunoscuta împărțire a societății pe criterii partinice după încheierea războiului, într-un articol intitulat sugestiv *Nu de război, ci de pace mi-e teamă*⁴².

Se desprinde cu claritate faptul că unitatea națională era criteriul principal după care se ghida ziaristul în judecarea vieții politice și nicidecum principiile democrației, condamnate de altfel pentru slăbiciunile ei. În plus, trebuie să ținem cont de contextul politico-militar în care au fost scrise articolele, al conjuncturii războiului care obliga la o concentrare asupra recuperării naționale a Transilvaniei de Nord. A aminti de viața politică antebelică era indezirabil, iar o sancționare a lipsei de acțiune din acea epocă era normală din acest punct de vedere. Iată de ce poziția *de plano* și *de facto* a redactorului responsabil era refacerea unității naționale, prioritară față de reforme⁴³ și chiar față de viitoarea organizare politică a țării. Susținând că interesul național trebuie să fie deasupra ideologiilor și opțiunea ideologică depindea de interesul național, I. Colan scria că „Viitorul însuși va indica ideologia vremii și țara se va adapta ei, nu revoluționar, ci evolutiv⁴⁴. Evident, avea dreptate să sublinieze că interesul general trebuie să fie superior celor de grup, dar comitea o gravă eroare când despărțea viitorul națiunii de sistemul politic democratic. Se deschidea astfel calea autoritarismelor și era posibil să acceadă orice ideologie extremistă în numele națiunii, criteriu ordonator și sursă de autoritate legitimă. Din perspectiva instituțiilor statului *Gazeta Transilvaniei* demonstrează o anume inapetență politică, o atitudine de dezamăgire și demobilizare față de viața publică. Poate interpretarea noastră este greșită și este vorba numai de critica politicianismului și a vulnerabilității democrației. Dar nu ne putem opri să ne întrebăm dacă declarația de mai sus nu a favorizat în vreun fel ascensiunea național-comunismului.

O temă preferată de reflecție în *Gazeta Transilvaniei* era statutul presei. Numeroase articole dezbateau această problemă și din această cauză suportă deseori rigorile cenzurii. Editoriale care se constituie în pledoarii pentru gazetarii profesioniști, morali, patrioți sau care critică practica subvențiilor politicianiste din bugetul de stat sunt eliminate în întregime și înlocuite cu clișee.⁴⁵ Relatând despre Adunarea presei de la Sibiu, I. Berciu remarcă defectele de fond ale ziaristicii astfel:

⁴⁰ *GT*, nr. 7, 26 ianuarie 1944, anul 107, p. 1

⁴¹ Comentariile sunt extrase din articolul *Concluziile unei sărbători* de Ion Colan, în *GT*, nr. 16, 26 februarie 1944, anul 107, p. 1, 3. Pornind de la sărbătoarea în cinstea lui Ion Lușă, autorul observa unitatea participanților, indiferent de apartenența politică, în contrast cu ceea ce se întâmpla în trecut când evitau participarea la evenimentele culturale din cauza adversităților politice.

⁴² Articolul apărea sub semnătura lui Ion Colan sub un titlu puțin schimbat la cererea cenzurii, alergică la termenii de pace și război: *Mi-e frică de bine*, în *GT*, nr. 79, 16 octombrie 1943, anul 106, p. 1

⁴³ *Păsul lui Ion* de Ion Colan, în *GT*, nr. 46, 12 august 1944, anul 107, p. 1

⁴⁴ *Cu cine* de Ion Colan, în *GT*, nr. 11, 9 februarie 1944, anul 107, p. 1

⁴⁵ *Fiecare la locul său...* de Ion Berciu, în *GT*, nr. 24, 27 martie 1943, anul 106, p. 1; *Presa transilvană și temeiurile ei economice* de Ion Colan, în *GT*, nr. 44, 12 iunie 1943, anul 106, p. 1; *Degradarea gazetăriei* de Octavian Popa, în *GT*, nr. 90, 27 noiembrie 1943, anul 106, p. 1; *Cine dă?* de I. Colan, în *GT*, nr. 2, 5 ianuarie 1944, anul 107, p. 1

„A patra putere în stat, presa creatoare de opinie publică a avut și continuă a avea o existență precară, fie din pricina împrejurărilor politice, de cele mai multe ori silite de ideologiile cele mai ciudate a pune «călușul», fie de lipsa de pregătire a celor ce se încumetau a scrie pentru «marele anonim»“ și evidenția nevoia de reglementare a presei prin elaborarea unei legi speciale. Am ales să ilustrăm doar cu un fragment din multele cenzurate din cuprinsul articolului, care relevau lipsa de pregătire sau corupția jurnaliștilor.⁴⁶ Cu tăieturile de rigoare, articolul era menținut în numărul definitiv. O situație similară întâlnim în cazul articolului *Chemarea presei* de V. Braniște, unde comandamentul presei de a nu face jocul nimănui era eliminat.⁴⁷ În asemenea condiții procesul cenzurii și apărarea normelor profesionale erau dificil de întreprins și de susținut. Reprezentativ în acest sens este articolul lui Ion Colan care critica cenzura, descria chinul de a scrie și efortul zilnic de a găsi cuvântul potrivit. Greutatea meseriei de jurnalist era mărturisită în astfel de cuvinte: „căci una au vrut a scrie și alta au încăput în cuvinte. De fiecare dată legenda Mănăstirii Argeșului naște în tine și fiecare număr de ziar ți se pare că dărâmă ziduri pe care le-ai crezut definitiv înălțate. [...] Scriem greu. E aceasta ursita presei transilvane, de puțini înțeleasă, pentru că numai în această provincie ziaristul a fost forțat să scrie cu jandarmul în spate și codul penal în față; adevăr valabil pe vremea lui Valeriu Braniște, a lui Aurel și Iacob Mureșianu, a lui Gh. Barițiu, a celor de la Românul și Tribuna, a celor din jurul părintelui Moța din Orăștie. Octavian Goga, făcând odată apologia lui Aurel Mureșianu, spunea: «Să înstăpânim în coloanele gazetei noastre formula istorică a gazetăriei românești de baștină, a cărei pietate dorim s-o salvăm». Vorbele cântărețului de la Ciucea biciuia «penibila dărăpănare în care se sbate presa». Să judece lumea dacă «penibila dărăpănare», întronată la noi de sărindariul internațional, a continuat, făcând școală într-o lume ahtiată după parvenire și arginți»⁴⁸.

Articolul era sever cenzurat, dar redactorul-șef nota marginal „Pe răspunderea mea se va publica întreg“ și editorialul apărea nemodificat. Desigur, prin invocarea tradiției presei transilvane și a cenzurii de odinioară era atacată indirect și implicit cenzura din epocă, cu care autorul era contemporan și care îl obliga să-și autosupravegheze fiecare cuvânt. Cenzura nu numai că îngreuna redactarea articolelor, dar afecta și apariția regulată a ziarului, așa cum aflăm dintr-o scurtă notiță informativă a redacției: „Numărul de Marți, 15 iunie [urent] al gazetei noastre nu a putut apărea. Cititorii sunt rugați să ne creadă că redacția nu are nici o vină. Nu invocăm nici lipsa de hârtie, nici vreun defect al mașinilor ... Decât: nu sunt vremurile subt om, ci bietul om subt vremuri“. Formula inițială s-a schimbat, fiind tăiate explicațiile. Definitivă a rămas doar parafraza după Miron Costin, prin hotărârea lui Colan, indicată marginal „Asta rămâne“⁴⁹. Cercetarea numerelor de probă ne-a lămurit întrucâtva: au existat două numere 45 ale ziarului, pregătite pentru ziua de marți, 15 iunie. Primul este incomplet, exemplarul deținut de noi având numai editorialul din coloana de mijloc⁵⁰ păstrat și celelalte coloane decupate. Nu putem ști ce conțineau articolele tăiate. Al doilea avea un aranjament schimbat. Editorialul lui D. Chirculescu era mutat în altă pagină și înlocuit cu o poezie patriotică de Lucian Valea.⁵¹ Abia acest număr trecea de examenul drastic al cenzurii și numărul de marți apărea ... miercuri cu explicația redacției, și ea cenzurată.

⁴⁶ *Misiunea presei* de I. Berciu, în *GT*, nr. 2, 5 ianuarie 1944, anul 107, p. 2

⁴⁷ *Chemarea presei* de V. Braniște, în *GT*, nr. 45, 5 august 1944, anul 107, p. 1

⁴⁸ Articolul *Scriem greu!*, în *GT*, nr. 52, miercuri 14 iulie 1943, anul 106, p. 1

⁴⁹ *GT*, nr. 45, 16 iunie 1943, anul 106, p. 8

⁵⁰ *În loc de alianță* de Dr. D. Chirculescu, în *GT*, nr. 45 (în original era nr. 44 corectat cu creionul în 45), 15 iunie 1943, anul 106, p. 1

⁵¹ *GT*, nr. 45, 16 iunie 1945

Mai rare în economia ziarului, articolele informative despre situația militară și cea politică internațională sunt cenzurate în pasajele lor neconvenabile pentru ceea ce putea să transpară în public. Informațiile militare nu sunt niciodată precizate datorită caracterului lor confidențial, iar articolele care se refereau la armată erau minore sub raportul conținutului: anunțuri funerare, concerte pentru armată, daruri cu prilejul Crăciunului etc. Indicațiile asupra numărului unităților militare, asupra locului și datei morții celor căzuți pe front, chiar reportajul despre Palatul Invalizilor, erau eliminate.⁵² Trebuie spus că se proceda la îndepărtarea detaliilor, în majoritatea cazurilor articolele rămânând modificate în numărul definitiv și nefiind, în general, înlăturate. În cursul anului 1944 evenimentele de pe front determină apariția unor accente defetiste în presă. Astfel, în mai 1944, în articolul *La nord de Iași ...* de V. Braniște, se făceau aprecieri despre rolul României în război și responsabilitatea războiului: „Vlaga neamului nostru se risipește într-un război pe care nu noi l-am început și nici nu-l vom sfârși noi. Nu l-am început pentru că noi întâi am sângerat și apoi am intrat în hora de foc. Întâi ni s-au prăbușit granițele, nu din vina noastră, nici pentru pacea noastră, ci pentru interesele altora. [...] Și nici nu-l vom sfârși noi pentru că armele nu vor putea zămisi (!) niciodată lumea dreptelor revendicări românești. [...] Până atunci însă ni se prăpădesc feciorii la Nord de Iași”⁵³. Asemenea afirmații (ne)diplomatice și dezvăluiri ale situației militare nu erau posibile și întreg articolul dispărea, locul fiindu-i luat de mai inofensivul articol *Fenomene sufletești*, de aceeași ziaristă, care se referea la starea de spirit a populației bombardate.

Cenzura acționa aspru asupra cronicilor externe și editorialelor de **politică externă**. În cuprinsul articolelor erau sacrificate comentariile despre nerespectarea alianțelor și tratatelor internaționale semnate cu țări atacate ulterior, precum Iugoslavia⁵⁴, analiza împărțirii Poloniei între Hitler și Stalin⁵⁵, critica politicii de acaparare a spațiului vital⁵⁶, demascarea minciunii generalizate prezente în presă, diplomație, politică, aluzii la acceptarea concesiilor de dragul alianțelor, cenzurate integral⁵⁷. Datorită naturii și caracterului general al ultimei expuneri, redactorul-autor decidea să nu respecte indicația cenzurii; din acest motiv nota marginal propria recomandare: „Pe propria mea răspundere se va publica. Eu nu pricep ce are rău acest articol care privește o problemă ce depășește hotarele țării”. Mersul războiului, răsturnarea situației pe fronturi, problema păcii erau urmărite cu atenție și nu se permitea publicarea informațiilor de interes general într-o manieră din care să se întrevadă dificultățile războiului, neconformă cu punctul de vedere oficial. Din acest motiv în mod regulat sunt modificate sau îndepărtate pasaje și cuvinte care nu se potriveau lungimii variabile a patului lui Procust al cenzurii. De pildă, comentariile despre regimul ce a urmat demisiei ducelui de Mussolini erau total neconvenabile cenzurii și guvernului român: „... nu s-a anunțat în mod oficial dacă regimul fascist se menține sau el a fost desființat. Totuși, faptul că la începutul și sfârșitul emisiunilor de radio italiene nu se mai cântă *Giovinazza* – imnul național fascist – se presupune că

⁵² *Moș Crăciun printre soldații Bat. III VM din Brașov*, în *GT*, nr. 2, 1943, p. 5, apărut fără cifra romană III; *Operele sociale ale C.E.C.-ului. 20 de milioane pentru Palatul Invalizilor din beneficiul anului 1942*, în *GT*, nr. 8, 1943, p. 5, publicat fără subtitlu.

⁵³ *GT*, nr. 35, 27 mai 1944, anul 107, p. 1

⁵⁴ *Acorduri culturale* de Ion Bozdog, în *GT*, nr. 30, 17 aprilie 1943, p. 3

⁵⁵ *Guverne fără țară* de Ion Clujanu, în *GT*, nr. 33, 5 mai 1943, anul 106, p. 1. Autorul apreciază că Polonia a servit drept experiment în „abatorul diplomației europene” și „material de disecție, fie pe câmpuri de bătaie, fie la masa verde”. Ultima expresie a fost cenzurată și înlocuită cu formula „în vastul laborator al neamurilor din bătrâna Europă”.

⁵⁶ *Articole de primă necesitate* de Dr. M. Suciș-Sibianu, în *GT*, nr. 46, 23 iunie 1943, anul 106, p. 1

⁵⁷ *Criza de sinceritate* de Ion Colan, în *GT*, nr. 66, 1 septembrie 1943, anul 106, p. 1; *Înțelegere?* de Dr. D. Chirculescu, în *GT*, nr. 93, 8 decembrie 1943, anul 106, p. 1, 3

fasciile au fost desființate. Cu alte cuvinte, în Italia a fost instaurat un nou regim. Se poate ca la apariția ziarului nostru situația din Italia să se fi cristalizat într-o formă care să înlăture provizoratul. [...] Zilele ce vor urma vor fi hotărâtoare pentru soarta Italiei⁵⁸. Pacea era un cuvânt alergic, rapid înlocuit din titlurile care ilustrau rubrica *Cronica războiului*⁵⁹, iar articolele cu conținut pacifist erau eliminate integral⁶⁰. Pe măsura schimbării cursului războiului în favoarea Aliaților anglo-americieni, problema responsabilității începerii conflictului era ridicată de către beligeranți. Ecou al acestor acuzații rostite de adversari, ziariștii români luau atitudine și se pronunțau în chestiune. La interogația *Cine a început?*, Ion Colan răspundea: „Întrebarea privește numai două țări mari: Germania și Anglia“ și preciza că cineva trebuia să înceapă „fiindcă altfel n-ar avea nici un rost discuțiunile de azi, aceste pilatice spălări pe mâni. Englezii pretind că inaugurarea au făcut-o germanii, dau zile și ore. Germanii, la rândul lor, sunt tot atât de siguri că reprezentarea de premieră a fost oferită de Englezi, se indică zile și ore“. Concluzia era că „Noi înțelegem ca Anglia și Germania, dacă tot au început, să se terorizeze reciproc. Își pot permite și acest lux, fiindcă au ei de ce“⁶¹, iar România era absolvită de orice răspundere în război. Pozițiile respective erau împotriva regulilor cenzurii și, ca atare, nu mai apăreau în numărul definitiv. În sfârșit, situația postbelică și consecințele viitoarei organizări a lumii preocupau spiritele. Într-un articol cu titlul *Sărăcirea Europei*, autorul Dr. M. Suci-Sibianu scria: „Statele Unite ale Americii cu deosebire, bucurându-se enorm de pe acuma de victoria ce li se zugrăvește la orizont, vor avea drept răsplată a contribuției la victoria aliată o Europă proletarizată, cu slabă putere de cumpărare, fără vlagă de viață și pe deasupra ... în nemulțumiri sociale ... din cauza acestei sărăciri generale, știut fiind că cu cât clasa proletară este mai mare ca număr, cu atât este statul respectiv expus la convulsii interne“⁶². Era inadmisibil să încalci normele severe ale cenzurii și să prezinți aspecte militare și sociale, exprimând convingerea din ce în ce mai conturată în victoria adversarilor României. Evident, cenzura nu a ezitat să înlăture cu totul fragmentul citat. Cu toate că meseria de istoric exclude principiul predictibilității și al retrospectivei teleologice, nu ne putem opri să nu observăm că diagnosticul social-politic pus de autor s-a dovedit corect pentru jumătatea estică a Europei.

La granița între politică, militar și naționalism se situează articole de mare interes, apărute în prima jumătate a anului 1944. Pe măsura avansului războiului și a știrilor despre respingerea trupelor Germaniei și ale noastre pe frontul din Est, accentele de defetism sporeau, iar presa rezona la starea de confuzie ce domina. Reacționând la panica ce cuprindea societatea, Colan analiza critic psihologia cetățeanului din spatele frontului, ascultător de știri care induceau mai multă tulburare decât certitudini. După părerea sa, războiul mediatic purtat de posturile de radio străine înfățișa realitatea ca un „geam aburit“, confuzie sporită de acei „bine informați care trec imaginar prin cabinetul de audiență al d-lor Churchill, Hitler, Roosevelt, Stalin“ și „asupra secretelor de stat autohtone, aparatul de radio fiind dublat aici de surse misterioase mult mai precise“⁶³. Numele politicienilor erau cenzurate, fiind înlocuite de redactor, marginal, cu perifriza „al tuturor conducătorilor“, iar restul

⁵⁸ Articolul *Demisia ducelui Mussolini* de Mardare Mateescu, la rubrica *Cronica războiului*, în *GT*, nr. 56, 28 iulie 1943, anul 106, p. 4

⁵⁹ Articolul *Pacea...* de Mardare Mateescu, la rubrica *Cronica războiului*, în *GT*, nr. 39, 23 iunie 1943, anul 106, p. 3, rămas în numărul definitiv cu titlul schimbat *Svonuri...*

⁶⁰ *Prea e „hidos“!* de Ion Berciu, în *GT*, nr. 39, 24 iunie 1944, anul 107, p. 2

⁶¹ *Ibidem*, p. 1

⁶² *GT*, nr. 36, 3 iunie 1944, anul 107, p. 4

⁶³ *Neguri* de Ion Colan, în *GT*, nr. 9, miercuri, 2 februarie 1944, anul 107, p. 1

cădea de la sine înțeleș. În final, redactorul emitea sentențios principiul călăuzitor al cetățeanului care trebuia să descifreze din noianul de informații doar ceea ce avea nevoie conștiința sa națională, citat de noi pentru a ilustra rolul asumat de mass-media în viziunea jurnalistului: „Dacă sufletul tău însuși nu ți l-ai construit ca să emită și să recepționeze pe o singură undă tot ce are nevoie credința ta ca să rămână întregă în victoria nației tale, atunci zadarnic învârți butonul aparatului de radio, alimentându-ți curiozitatea cu ce aduc undele dinafară”⁶⁴. Așadar, ceea ce conta era întărirea încrederii în forța națiunii cu orice preț, în ciuda evidențelor. Presa, radioul, știrile nu aveau drept scop strict informarea, ci erau menite să fie un suport psihologic și de manipulare a publicului care nu trebuia să renunțe în nici un fel la speranța în victoria națiunii. Asupra țării credinței în viitorul țării revenea Ion Colan, în cursul aceluiași an, într-un articol intitulat sugestiv *Eu cred!*. Criticând speculațiile asupra cursului războiului pe baza comunicatelor oficiale, el își reafirma încrederea și rostea o profesiune de credință astfel: „De aceea, de ce e sortit să sufere o țară angajată în război n-o poate scuti schimbarea noului macaz, mai cu seamă când în ceea ce ne privește pericolul cel mare unul este, indiferent de liniile pe care ne îndrumăm locomotiva”. Expresia „schimbarea noului macaz” făcea aluzie destul de precis la evoluția frontului. Conștient de ceea ce mărturisise prin asemenea formulare, însuși redactorul înlocuia, marginal, cu sintagma „lamentarea omului cu convingerile prinse de nisip”⁶⁵, ceea ce schimba considerabil sensul, după părerea noastră. Pentru ilustrarea accentului pus pe aspectul național în paginile *Gazetei*, merită amintit modul cum a reacționat redacția la actul de schimbare bruscă a alianțelor României de la 23 august 1944. Numărul din 26 august, așadar posterior evenimentelor, publica editoriale despre birocrație pe prima pagină, în timp ce aprecieri ale modificării politicii externe a României se regăseau în ultima pagină, la rubrica despre război, unde era rezumat comunicatul oficial al Regelui⁶⁶. Redactorul-șef al *Gazetei* lasă impresia că nu a perceput evenimentul de la 23 august, cu consecințe adânci pentru destinul țării, ca fiind unul major. Faptul sugerează că există istorii paralele ale aceluiași reper cronologic și diferite niveluri de percepție, în funcție de criteriile de evaluare a situației. În cazul nostru, actul politic și diplomatic curajos și riscant de la 23 august 1944 nu avea însemnătate decât dacă se finaliza cu reunificarea Transilvaniei pierdute, obiectiv național esențial al *Gazetei Transilvaniei*. Doar așa se explică aparenta lipsă de reacție față de această dată, în timp ce recucerirea Clujului și recuperarea Careiului au ținut capul de afiș al ziarului.

După 23 august 1944, cenzura nu s-a mai făcut simțită în paginile *Gazetei Transilvaniei*. Pentru scurt timp până la suspendarea din ianuarie 1945 s-a revenit la normalitate, caracterele tipografice au redobândit mărimea mică, spațiile nu mai erau distanțate ci dense, clișeele au dispărut. De această dată în mod liber jurnaliștii au criticat evenimentele grave de natură politică care se petreceau în societatea românească, provocările din culise ale comuniștilor, lupta pentru putere, începutul epurărilor, instaurarea dictaturii comuniste. Începea un alt capitol din istoria României și se sfârșea altul din istoria ziarului brașovean.

Tentativa de cercetare a cenzurii în cazul particular al *Gazetei Transilvaniei* relevă criteriile acesteia de control asupra anumitor informații: sociale, politice, militare și diplomatice. Sistemul de

⁶⁴ *Ibidem*

⁶⁵ *GT*, nr. 25, 29 martie 1944, anul 107, p. 1

⁶⁶ Editoriale din acest număr erau *Două aniversări* de Eugen Hulea, *Birocratism* de Ion Colan, *Monumentul lui George Coșbuc* de V. Braniște, în *GT*, nr. 48, 26 august 1944, anul 107, p. 1

alianțe al României din al doilea război mondial a obligat cenzurarea atitudinilor naționaliste, a pozițiilor clar antimaghiare. Erau eliminate mai cu seamă exprimările care excelau prin duritate, lăsând conținutul în mare parte neschimbat. Studiarea numerelor de probă pune în lumină o perioadă din istoria mai puțin cunoscută a ziarului. În acea epocă *Gazeta Transilvaniei* era o tribună a ideilor naționaliste, militând și pledând pentru cauza românească în conjunctura dificilă a războiului și regimului autoritar. De aceea articolele se mărgineau la consemnarea atitudinilor, reacțiilor, punctelor de vedere și făceau apel la procedeele alegorice, metaforice, sensul figurat, aluzii, ironie. Se practica genul de jurnalistică foiletonistică după model francez, nu cea de informare după model anglo-saxon. Este adevărat că era dificilă supraviețuirea unui ziar în împrejurările de atunci. Așadar, ziarul era o reflectare a politicii redacției, presiunilor cenzurii și regimului politic din epocă. Merită spus că, în acest context, adesea curajul lui Ion Colan de a înfrunta cenzura pe propria răspundere arată, prin forța exemplului personal, că și vremurile pot fi sub om. Prin cunoașterea profundă a mecanismelor cenzurii, diplomație, profesionalism, moralitate și devotament pentru românism, I. Colan a reușit să impună un model al gazetarului și să eludeze cenzura în anumite momente. În același timp, prin poziția combatantă adoptată, *Gazeta* s-a implicat în influențarea și manipularea cititorilor prin receptarea și comunicarea acelor idei convenabile crezului național asumat, precum încrederea până la capăt în victoria neamului. Am putea zice că în felul acesta *Gazeta* a încercat să pună zăgaz panicii și îndoielilor și să cenzureze la rândul ei mesajul realității. Dispunem de argumente care să confirme această aserțiune. Cu lumini și umbre, acesta este bilanțul *Gazetei Transilvaniei*. Dincolo de aspectele deontologice ridicate de analiză, deseori am întrevăzut în trecut, ca într-o oglindă, obsesiile și problemele prezentului, perpetuate până astăzi, precum și imaginile despre noi și alții. Dar despre acest ultim registru nu ne-am propus să vorbim, ci doar să-l amintim ca pentru a semnală un alt drum dintre atâtea deschise de istoria presei în general.